

Зайцева Вероніка Іванівна

Ілюстрування поеми «Енеїда» Івана Котляревського зарубіжними художниками

У статті розглянуто аспекти образно-візуальної мови ілюстрування поеми «Енеїда» Івана Котляревського видатними зарубіжними майстрами книжкової графіки Німеччини, Росії, Болгарії, зокрема Адальберта Штірена, Максима Ушакова-Поскочина, Івана Бекетова, Дмитра Бісті, Данієли Зекіної. Виявлено особливості стилістичних прийомів, засобів художньої виразності видатних зарубіжних майстрів книжкової графіки у художній трактовці літературних образів Івана Котляревського.

Ключові слова: ілюстрація, «Енеїда», Іван Котляревський, Німеччина, Росія, Болгарія, ХХ — початок ХХІ століття.

Зайцева В.И.

Иллюстрирование поэмы «Энеида» Ивана Котляревского зарубежными художниками

В статье рассмотрены аспекты образно-визуального языка иллюстрирования поэмы «Энеида» Ивана Котляревского выдающимися зарубежными мастерами книжной графики Германии, России, Болгарии, в частности Адальберта Штирена, Максима Ушакова-Поскочина, Ивана Бекетова, Дмитрия Бисти, Даниэлы Зекиной. Выявлены особенности стилистических приемов, средств художественной выразительности выдающихся зарубежных мастеров книжной графики в художественной трактовке литературных образов Ивана Котляревского.

Ключевые слова: иллюстрация, «Энеида», Иван Котляревский, Германия, Россия, Болгария, ХХ — начало ХХІ века.

Veronika Zaitseva

Illustrating Ivan Kotliarevsky's Poem "Eneida" by Foreign Artists

The article discusses aspects of visual language of illustrating Ivan Kotliarevsky poem "Eneida" by prominent foreign artists of book graphics of Germany, Russia, Bulgaria, in particular, Adalbert Shtiren, Maxim Ushakov-Poskochyn, Ivan Beketov, Dmitry Biesty, Daniela Zekina. It is defined peculiarities of stylistic techniques, means of artistic expression of prominent foreign artists in book design interpretation of literary images of Ivan Kotliarevsky.

Key words: illustration, "Eneida", Ivan Kotlyarevsky, Germany, Russia, Bulgaria, 20th — beginning of the 21st century.

Актуальність проблеми. Дослідження прикладів художнього оформлення поеми «Енеїда» Івана Котляревського видатними зарубіжними майстрами книжкової графіки Німеччини, Росії, Болгарії сьогодні є надзвичайно актуальним, особливо в розрізі характеристики специфіки стилістичних прийомів і різноманітності засобів художньої виразності. Це може слугувати прикладом корисного досвіду для сучасних художників-ілюстраторів, що, безперечно, сприятиме подальшому розвитку книжкової графіки України.

Чимало мистецтвознавців України у своїх працях досліджували й аналізували специфіку різних шкіл, напрямів і особливостей творчого

методу українських майстрів книжкової графіки, які ілюстрували твори І. Котляревського. Зокрема, цій темі присвятили свої роботи Л.В. Владич, А.П. Шпаков, І.І. Верба, П.О. Білецький, Н.Ю. Белічко, М.О. Криволапов, О.В. Ламонова, О.К. Федорук, О.А. Лагутенко, О.О. Авраменко та ін. Проте недостатньо була досліджена творчість зарубіжних художників, які оформлювали твори класика української літератури Івана Котляревського.

Мета даної статті — висвітлення й аналіз прикладів художнього оформлення поеми «Енеїда» Івана Котляревського видатними зарубіжними майстрами книжкової графіки Німеччини, Росії, Болгарії.

Першим серед зарубіжних майстрів книжкової графіки, що ілюстрували твори класика української літератури Івана Котляревського, був художник-аквареліст й ілюстратор **Штірен Адальберт Адольфович** (Adalbert Stiren). Митець народився у Санкт-Петербурзі 28 червня 1880 року в сім'ї лютеранського пастора. Вчився в Петришуле (1889–1897), потім в училищі «технічного рисования» барона А.Л. Штиглиця. Емігрував з Росії в 1920-х роках до Німеччини. Працюючи в російськомовних видавництвах у Берліні, він ілюстрував такі видання, як: «Євгеній Онегін» О.С. Пушкіна (1921 р.), «Казки природи для юних і дорослих читачів» (1902 р.), Вільгельм Гауф «Казки» (1922 р.).

1922 року Адальберт Штірен оформив поему «Енеїда» Івана Котляревського. На українську мову книга перекладена з переднім словом і примітками професора Б. Лепкого (Берлін, Ольга Дьякова). Художника приваблювали героїчні, сповнені романтизму образи, щирі й відверті у своїх почуттях. Колористична манера у даного майстра є яскравою, часто побудованою на контрастах і, водночас, графічно чіткою. Цьому сприяла техніка виконання — акварель, пройдена пером. Художник приділяв значну увагу складним багатопігурним композиціям.

Його ілюстрації до цього твору носять сатиричний характер з елементами гротеску (рис. 1).

У 80-х роках минулого століття співробітники Полтавського літературно-меморіального музею І.П. Котляревського влаштували в одній із музейних зал унікальну виставку ілюстрацій до поеми «Енеїда» Івана Петровича Котляревського. Експозиція була присвячена 65-й річниці перемоги над фашизмом. Ці рисунки до згаданого іскрометного твору нашого видатного письменника і поета Івана Котляревського створив російський художник-графік **Максим Володимирович Ушаков-Поскочин** (1893–1943).

Народився митець 1893 р. У Петербурзі. 1925 року отримав диплом художника. За життя проілюстрував понад 240 книжкових видань, працював як плакатист, ксилографіст.

Ще до початку Другої світової війни Максим Ушаков-Поскочин одержав замовлення проілюструвати «Енеїду» від державного видавництва «Художня література» (пер. З рос. В. Зайцевої). Роботу над створенням ілюстрацій художник розпочав 1939 року.

Митець займався інтерпретацією образів до твору Івана Котляревського у час блокадного Ленінграда, коли навколо були страждання, страх і смерть. Максим Ушаков-Поскочин скру-

Рис. 1. А. Штірен. Ілюстрації до поеми «Енеїда» І. Котляревського, 1922 р.

пульозно вивчав звичаї, побут, одяг українців, будучи голодним, сидючи у холоді, тримаючи знаряддя праці замерзлимими пальцями. Ті нелюдські творчі муки доповнювалися постійними обстрілами та бомбардуваннями. Незважаючи на такі несприятливі умови для творчості, художник заглиблювався у безсмертний твір Івана Котляревського і пропрацював над ним аж до смерті у 1943 році.

Ці ілюстрації до «Енеїди» виконані у техніці гравіювання по дереву, деревориту. Майстер створив шедеври, які без сумніву заслуговують на окрему увагу, як мистецькі здобутки і як живі свідчення висоти людського духу (рис. 2).

Художньо довершені графічні роботи художника до 1980-х рр. ніде не публікувалися й не виставлялися, тож у будь-який момент могли згоріти у полум'ї війни й бути втраченими назавжди. Проте батькові роботи зберіг його син, Володимир Максимович Ушаков-Поскочин.

Пізніше, 1961 року, проілюстрував «Енеїду» російський художник-графік **Бекетов Іван Іванович** (1906–1968). Художник народився в Рибінську в сім'ї червонодеревника. Після закінчення школи протягом 1926–1929 рр. навчався у Москві на художньому робітфаку ім. А. Луначарського у І.Ф. Зав'ялова, Н.Н. Купреянова. Упродовж 1930–1935 рр. навчався в МІМ у К.М. Істоміна, М.С. Родіонова, В.А. Фаворського. З 1939 року брав участь у багатьох виставках у Москві [5].

Митець ілюстрував і оформлював книги для видавництва Москви: «Російські народні казки» (1929 р.), «Альманах дитячої літератури» (Т. 1, 1936 р.), «Плутанина» К.І. Чуковського (1939 р.), народний епос «Шахсенем і Гаріб» (1946 р.), «Билини» (1955 р.), «Енеїда» І.П. Котляревського (пер. з рос. В. Зайцевої, 1961 р.).

У період 50–70-тих років майстер синтезував надбання радянських графіків першої половини двадцятого століття, позначених духом новаторства, пошуками образної мови, сприй-

няттям книги як підпорядкованого законам архітекtonіки єдиного художньо-поліграфічного організму. У цей час розпочинали свій творчий шлях молоді художники, імена яких в історії радянського мистецтва з часом об'єднують терміном «шістдесятники». Саме тоді почала творити плеяда молодих, яскраво-індивідуальних, талановитих митців. Цей період ознаменувався активними пошуками художниками-ілюстраторами нових виражальних засобів, що сприяли б асоціативно-узагальненій передачі змісту літературного твору [1, с. 127].

Іван Бекетов розробляв комплексне оформлення до поеми «Енеїда». А саме — кольорові декоративно-сюжетні форзаці, стилізовані заставки на шмуцтитулах і посторінкові рисунки. Останні були виконані у стриманій кольоровій гамі із використанням активного чорного контуру. Особливістю образної мови митця є прагнення максимально наблизитися до авторського стилю літературного твору, дати глибоку психологічну характеристику головним героям (рис. 3).

Цікавою та новаторською є творчість народного художника РРФСР **Дмитра Спиридоновича Бісті** (1925–1990). Він народився 1925 року в Севастополі (на той час — російському місті). Протягом 1947–1952 рр. митець навчався у Московському поліграфічному інституті в А.Д. Гончарова. Перші оформлені та проілюстровані ним книги виявляють духовний світ художника, його ставлення до життя, історії та сучасності. Майстерність володіння малюнком і гравюрою дає йому велику свободу в трактуванні літературного матеріалу. У перших ілюстраційних серіях Дмитра Бісті вже виразно виявлений своєрідний творчий почерк і позиція художника-оформлювача. Ці рисунки початку 1960-х років, зокрема, до роману І. Стоуна «Жага до життя» (1961 р.) і збірки новел П. Меріме (1963 р.) [4].

Відомий мистецтвознавець М. Лазарев з цього приводу писав: «Композиції Бісті вписуються

Рис. 2. М. Ушаков-Поскочин. Ілюстрації до поеми «Енеїда» І. Котляревського, 1943 р.

в сторінки не як в станковий лист, але в простір всієї книжки, не ілюструючи окремі сюжети, а конструктивно і графічно інтерпретуючи літературне джерело в цілому. Кожна ілюстрація знаходить своє точне місце в тексті відповідно до розвитку фабули. Він придумує шрифт, будує макет, конструює всі елементи книги» [3, с. 1–2].

Догматизм не притаманний творчості Д. Бісті, яка вирізняється різноманітністю й яскравою індивідуальністю. Митець беззлобно сміється над людськими вадами. І навіть разючі стріли його рисунків-епіграм вирізняються

деякою делікатністю в інтерпретації. Талант художника — це дар проникнення в усі сфери людського темпераменту і настрою, його справжня стихія — боротьба. Можливо, тому з таким захопленням митець створює ілюстрації до «Енеїди» Котляревського.

Зміст ілюстрацій і система макета — надзвичайно ємні при всьому образотворчому лаконізмі. У композиціях відсутні випадковості, і залишається тільки головне, обігруються жовтий, білий і чорний кольори, які взагалі домінують у творчості Д. Бісті (рис. 4).

Рис. 3. І. Бекетов. Ілюстрації до поеми «Енеїда» І. Котляревського, 1961 р.

Рис. 4. Д. Бісті. Ілюстрації до поеми «Енеїда» І. Котляревського, 1971 р.

Ці творчі шукання художника співпали із загальною тенденцією радянської книжкової графіки 1960–1970-их років — прагненням до поглибленого прочитання літератури.

Несподіваною та витонченою виявилася стилістична манера ілюстрування поеми «Енеїда» болгарською мисткинею Даніелою Зекіною. Художник *Даніела Зекіна* народилася в Болгарії 1960 року. Закінчила Академію красних мистецтв у Софії зі ступенем бакалавра. Надалі була прийнята членом Асоціації ілюстраторів м. Квебека (Канада), тобто була визнана в інших країнах Європи та американського континенту. Працюючи упродовж багатьох років у галузі графіки, ілюстрації та дизайну, брала участь в численних персональних і колективних виставках, за що отримала престижні міжнародні нагороди. Багатий досвід роботи в якості ілюстратора дає їй легкість в обробці різних художніх прийомів і визначає велику відданість деталям. Такими графічно-витонченими, поетичними стали ілюстрації до поеми «Енеїда» І. Котляревського, що вийшли друком у видавництві «Народна культура» (Софія) 1987 року болгарською мовою (рис. 5).

Використовуючи змішану техніку (гуаш, чорнило, акрилові фарби і кольорові олівці), художниця прагне створити ілюзорний світ, повний романтизму, де старовина зустрічається з сучасністю.

Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок. Досліджуючи й аналізуючи роботи видатних зарубіжних художників-ілюстраторів Німеччини, Росії, Болгарії до поеми «Енеїда» Івана Котляревського, ми визначили розмаїття стилістичних і художніх прийомів. Таким чином, можемо констатувати, що підходи до роботи над ілюстраціями до поеми «Енеїда» І. Котляревського щодо зображення і стилізації були варіативними, з власними асоціаціями кожного майстра та особистим ставленням до твору. Індивідуальність цих майстрів перебувала під впливом різних культурно-історичних чинників. Це дозволяє розкрити зміст і джерело тих чи інших художньо-образних видозмін у їх творчості, пояснює емоційно-чуттєву і смислову різнохарактерність ілюстрування поеми, зокрема, в ракурсі безпосереднього впливу на розвиток книжкового мистецтва України та популяризації мистецької спадщини Івана Котляревського.

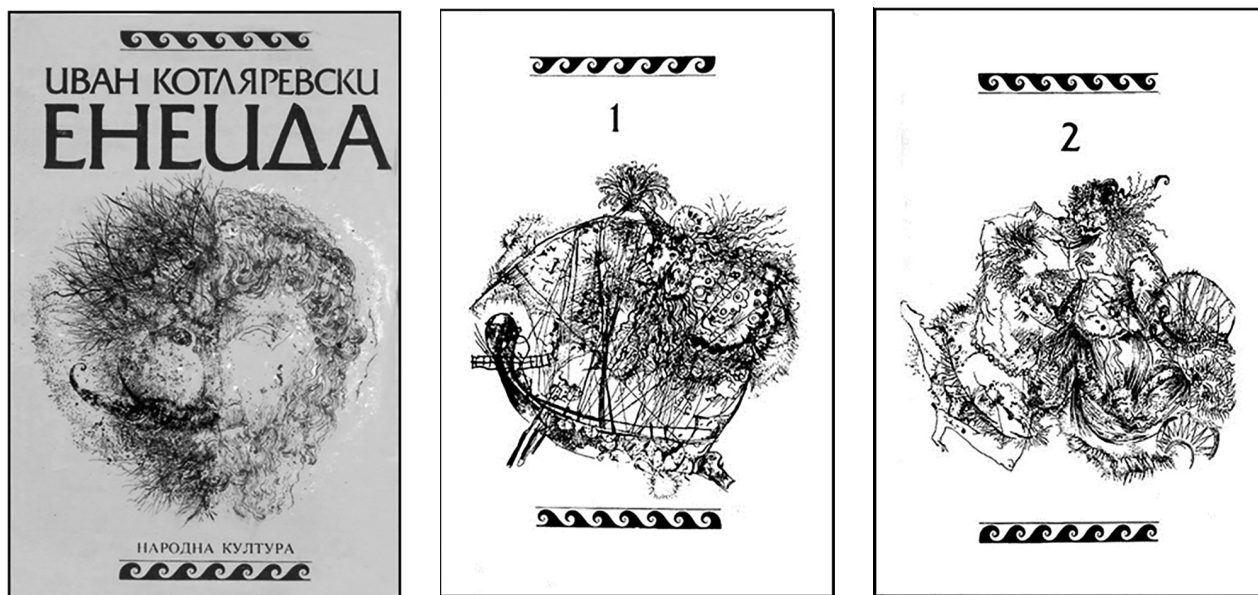

Рис. 5. Д. Зекіна. Ілюстрації до поеми «Енеїда» І. Котляревського, 1987 р.

ДЖЕРЕЛА

1. Белічко Н.Ю. Книжкова графіка 50–70-х років ХХ століття / Н.Ю. Белічко. — К. : 2003. — 142 с.
2. Владич Л.В. Мовою графіки / Л.В. Владич. — К. : Мистецтво, 1967. — 248 с.
3. Лазарев М.П. Дмитрий Бисти / М.П. Лазарев — М. : «СХ», 1978. — 364 с.
4. Популярная художественная энциклопедия/ под ред. В.М. Полевого. — М. : Советская энциклопедия, 1986. — 476 с.
5. Художники народов СССР. Том 1. — М. : Искусство, 1970. — 448 с.
6. Шпаков А.П. Художник і книга / А.П. Шпаков. — К. : Мистецтво, 1973. — 256 с.